

NEURČITOST TEXTU

Autor: [Jana Hoffmannová](#)

V textové lingvistice chápána jako specifická kvalita nepřipravených mluvených projevů. Koncept **n.** je možno vztáhnout ke konceptu *vágnosti* a rozlišovat vágnost (neurčitost) sémantickou a pragmatickou, ontologickou a gnozeologickou, vágnost spjatou s extenzí a intenzí, **n.** vágnost jako vlastnost jazyka (jazykových výrazů), vágnost řeči (textu, komunikace) a vágnost vědeckého metajazyka; srov. k tomu [Neustupný \(1966\)](#), [Tondl \(1966\)](#), [Kořenský \(2004\)](#), [Dönninghaus \(2005\)](#); [Šticha \(2007\)](#) a mnoho dalších. Dále je možno **n.** vztáhnout ke konceptu *↑jistotní modality*; lexikální a gramatické prostředky vyjadřování nejistoty o platnosti sdělovaného obsahu (*↑modální slovesa*, *↑epistémické částice* typu *asi*, *možná*, *snad*, *třeba*, užívání slovesných tvarů *↑futura* **n.** *↑kondicionálu*, *↑neurčitá zájmena* s komponenty *-si*, *-koli* aj.) bývají ovšem analyzovány hlavně na základě projevů psaných. K projevům psaným se vztahují i úvahy [Hlavsy \(1975\)](#) a dalších autorů o problematice určenosti/neurčenosti, jedinečnosti/nejedinečnosti, konkrétnosti/nekonkrétnosti, specifikovanosti/n especifikovanosti, explicitnosti/implicitnosti, kvantifikace aj. V nepřipravených, spontánních mluvených projevech však všechny tyto aspekty a možná rozlišení splývají a míra **n.** je daleko vyšší; „vágnost“ vyjadřování je nezáměrná a je spojena s nejistotou jako hodnotou psychologicko-antropologickou, s kognitivně-mentálními stavy účastníků komunikace. Mluvený projev vzniká pod značným situačním tlakem, jeho vznik bývá provázen formulačními obtížemi. Mluvčí si nedovedou dostatečně ujasnit obsah své promluvy, nedisponují potřebnými znalostmi o předmětu řeči; váhají, nejsou si jisti sami sebou; nejsou si jisti partnerem a vzájemným vztahem; nedostatečně se orientují v situaci; na něco se obtížně rozpomínají; nepřesně reprodukuji řeč někoho jiného atd. S touto nejistotou se mluvčí vyrovnávají pomocí různých strategií, snaží se ji překonávat, kompenzovat **n.** zastírat, zachovat si tvář a brát přitom ohled na porozumění partnera. Ze všech těchto důvodů se často vyjadřují neurčitě, přibližně; ke srozumitelnosti nedostatečně přesných a výstižných verbálních vyjádření si v mluveném projevu dopomáhají užíváním mimiky a gest **n.** ukazováním na příslušné předměty.

Hlavními prostředky neurčitého, vágního vyjadřování v č. mluvených projevech jsou neurčitá zájmena a zájmenná příslovce (*ňákej*, *ňák*); zájmeno *ten* (u něhož už [Mathesius, 1947](#), konstatoval oslabení deiktického významu; srov. k tomu i [Schneiderová, 1993](#)) a další pseudoukazovací zájmena (*takovej*); různé vycpávky, sémanticky vyprázdněné výplňkové výrazy (*jako*, *teda*, *prostě*, *vlastně*) aj.; srov. i časté kombinace *takovej ten ňákej*, *tak ňák jako*, *takovýho něco...* (O determinátorech, resp. identifikátorech, určitých a neurčitých a o jejich kombinacích viz [Hirschová, 1988](#); [Uhlířová, 1992](#).) Na **n.** jako komplexní výrazové kvalitě se podílejí i přídatné kontaktní výrazy, významově chudé částice (*no*, *jo*) a spojovací výrazy (*a*, *tak*). Mluvené projevy jsou těmito prostředky skutečně nasyceny, jak dokazují i údaje o jejich frekventovanosti ve *Frekvenčním slovníku mluvené češtiny* ([Čermák a kol., 2007](#)). **N.** zvyšují i hezitační zvuky, zbytečné **n.** zbytečně dlouhé pauzy, a hlavně některé příznačné jevy syntaxe mluvené češtiny: syntaktická výstavba výpovědí je nepevná, zkratkovitá, fragmentární; dochází k vsunování, volnému připojování různých doplňků, k neustálému nastavování a dodávání. Syntaktické jednotky jsou volně juxtaponovány, vytváří se jejich nehierarchizovaná lineární návaznost, aniž by byly přesněji vyjádřeny jejich vzájemné vztahy. Proud mluvené řeči není zřetelně členěný; jednotky se často prostupují a neostrost, **n.** jejich hranic ještě stupňují jevy jako ztráta větné perspektivy, *↑anakoluty*,

falešné starty, opakování, opravy, [↑výpustky](#), [↑vsuvky](#), [↑parcelace](#) aj. Přechody mezi syntaktickými jednotkami jsou obklopeny celými trsy výrazů s neurčitou sémantikou, utváří se tak specifická [↑glutinace](#) mluveného projevu. Typickým prostředkem **n.** mluveného projevu je rovněž [↑apoziopeze](#): řada výpovědí zůstává otevřená, neukončená, vyznívá do neurčita; ve funkci tohoto jejich neurčitého zakončení se uplatňuje řada složených výrazů typu *a to, no a tak, nebo tak něk, a takový, nebo takového něco*. Prostředky **n.** se v mluveném projevu běžně seskupují v rozsáhlé řetězce: *ted'ka zatím jako bude třeba možná jenom něk důležitý...*; *ale vono třeba já nevím, máte tam poblíž někou hospodu?*; *no tak to já tento eště tak něk jako to...*; srov. o tom [↑Hoffmannová \(2001\)](#), [↑Hoffmannová \(2008\)](#).

Vysokou mírou **n.** se vyznačuje běžná [↑konverzace](#), symetrické každodenní rozhovory; nelze u nich počítat s ustálenou konvencionalizovanou výstavbou, proto v nich **n.** zasahuje i tematickou organizaci. Takové dialogy bývají někdy prohlašovány za atematické, spíše je však namístě mluvit o tematické **n.**: témata se překotně střídají, kříží, prolínají, mizí a opět se vracejí; účastníci mluví o několika tématech najednou, každý z nich se snaží prosadit dominanci svého tématu, atd. Účastníci rozhovorů nezvládají přesnou identifikaci osob a míst, o nichž mluví, neposkytují ani přesné časové údaje; partneři nejsou schopni porozumět a musí se pokusit o redukci **n.** prostřednictvím dotazů (*a kdo to říkal? vo kom ted' mluvíte? a to bylo kde?*). Navíc mluvčí nezřídka „reprodukuje“ (nepřesně, s pochybnostmi, nedůvěrou) cizí řeč; může jít i o „reprodukcí na druhou“ (*říkala že prej... a von prej říkal...*) **n.** o chaotické, nepřehledné míšení různých [↑forem podání řeči / myšlení](#), ve kterém se partneři obtížně orientují. V této další doméně **n.** přispívá k vágnosti vyjadřování i signál reprodukce *prý/prej/pré* (viz [↑evidenciálnost](#)), který se neustále opakuje a blíží se vycpávce (*že prej sem byl prej v práci a že prej Roman viděl Vaškovo auto jak prej přijeli*). **N.** však zasahuje i [↑institucionální dialogy](#), pro něž je charakteristická asymetrie daná na jedné straně pozicí představitele instituce, profesionála znalého věci, potřebné terminologie i obvyklého průběhu podobných dialogů; na druhé straně pak pozicí laika (klienta, zákazníka, pacienta), který je handicapován tím, že tyto partnerovy znalosti postrádá, a proto se chová nejistě a vyjadřuje velmi neurčitě. V řízených rozhovorech mediálních se někdy např. politici odpovídající na otázky novinářů záměrně uchylují k **n.** v podobě vyhybavého, nekonkrétního vyjadřování.

Literatura

- Čermák, F. a kol. *Frekvenční slovník mluvené češtiny*, 2007.
- Dönninghaus, S. *Die Vagheit der Sprache. Begriffsgeschichte und Funktionsbeschreibung anhand der tschechischen Wissenschaftsprache*, 2005.
- Hirschová, M. Netypické případy užití ukazovacích výrazů *takový, tak*. *NŘ* 71, 1988, 57–61.
- Hirschová, M. Neurčitost obsahu výpovědi vs. neurčitost komunikační funkce. In *Č-US* 3, 2001, 243–250.
- Hlavsa, Z. *Denotace objektu a její prostředky v současné češtině*, 1975.
- Hoffmannová, J. Vyjadřování neurčitosti v mluvené češtině. In Hasil, J. (ed.), *Přednášky z 44. běhu Letní školy slovanských studií*, 2001, 46–57.
- Hoffmannová, J. Vágnost, neurčitost, nepřesnost, nejistota ... ve vztahu k mluveným projevům a jejich zkoumání. In Jaklová, A. (ed.), *Člověk – jazyk – text*, 2008, 229–234.
- Kořenický, J. Je vágnost „jen“ neurčitost, nebo je to modus určenosti? In Kořenický, J., *Člověk – řeč – poznání*, 2004, 16–22.
- Mathesius, V. Přívlaskové *ten, ta, to* v hovorové češtině. In Mathesius, V., *Čeština a obecný jazykozpyt*, 1947, 185–189.
- Neustupný, J. On the Analysis of Linguistic Vagueness. *TLP* 2, 1966, 39–51.

- Schneiderová, E. K užívání zájmena *ten* (v přívlastkové pozici) v mluvených projevech. *NŘ* 76, 1993, 31–37.
- Štícha, F. Vágnost jazyka. *NŘ* 90, 2007, 99–101.
- Tondl, L. *Problémy sémantiky*, 1966.
- Uhlířová, L. *Ten nějaký // nějaký ten* a případy podobné. *NŘ* 75, 1992, 247–254.